

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2018: 44; 203–210 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2018.44.9369>

УДК 070.1(477)(054)“201”:316.75(=161.2):94

ПРОПАГАНДА НАЦІОНАЛЬНИХ СМИСЛІВ НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПISУ «ДЕНЬ»

Тетяна Хоменко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна,
e-mail: homenko.tet@gmail.com*

У статті проаналізовано діяльність часопису «День», який закорінений в українську тематику і займає принципову, стратегічну просвітницьку й патріотичну позицію у непростий для України час, позначений передовсім потребою вибудувати стратегію спротиву російській пропаганді, яка у різний спосіб, передовсім, спотворюючи наш національний смисловий простір, намагається маніпулювати часто святими для української спільноти цінностями. «День» ментально і світоглядно демонструє свою українськість, оперує базовими смислами/цінностями, які консолідують націю, вберігають її від культурної та історичної амнезії.

Ключові слова: смисли, цінності, нація, історія, історична пам'ять, ідентичність.

Актуальність теми зумовлена тим, що сьогодні, можливо, як ніколи раніше, в Україні поглибилася потреба виробити стратегію добору, опрацювання та розповсюдження інформації, як і завдяки правильно визначеним вартісним векторам цієї стратегії, потреба визначитися з оборонними позиціями української нації, а отже – і з виробленням інформаційно-комунікативної платформи культурного її потенціалу. Адже ЗМІ як потужний моделюючий засіб формує колективну свідомість, може координувати її інтенції. Сьогодні засоби масової інформації визначаються з базовими смислами-цінностями, виробляють принципово нову інформацію, яка має консолідувати націю, виконуючи функцію культурної пам'яті.

Постановка проблеми. Йдеться передовсім про соціально значущу інформацію. Окрім того, коли ми говоримо про культуру, то часто забуваємо, що і журналістика є частиною культури спільноти, а отже сприяє соціокультурній динаміці, а динамічні зміни в суспільстві призводять і до динамічних змін у функціонуванні ЗМІ. Передовсім, звісно, йдеться про якісні культурні зміни, які створюють новий культурний дискурс аксіологічної площини соціуму. Зважаючи на те, що ЗМІ формують суспільні та індивідуальні цінності, саме пропаганда стає тим, без чого суспільство перестає бути сильним та здатним відстоювати свої інтереси. Інакше кажучи, вплив на інших лягає в основу власної могутності, мовляв, чим масштабніше та переконливіше я можу вплинути, тим я сильніший. Але однією із найголовніших рис пропаганди є її здатність модифікуватися, видозмінюватися, ставати непомітною, але

одночас дієюю. Вона плавно вливається в життя людей, суспільств, стає частиною їхнього повсякденного життя і впливає на те, що людина обиратиме завтра.

Всеукраїнський часопис «День» уже більше 20 років претендує на те, аби зайняти нішу видань на кшталт «The Time» в українському контексті. Про нього часто кажуть як про часопис для інтелектуалів. У тематичному епіцентрі цього видання творення подієвої канви історичного і культурного часопростору України. Окрім того, часопис формував і продовжує формувати ґрунтовну візію новітньої української історії. За словами редактора часопису Лариси Івшиної, «коли газета «День» виникла, то було поставлено завдання: стати газетою громадянського суспільства, дати трибуну і творити середовище». Головною підставою тоді було те, що ми не маємо інтелектуального тренду в медіа [1]. Тому **мета** нашого дослідження – виокремити з інтелектуально-інформаційного поля часопису «День» ті смислові вектори, які сьогодні трансформуються у ціннісні орієнтири людини, нації, держави. Звідси впливає **завдання** – дослідити пропагандистську потугу національних смислів через тематичне наповнення матеріалів часопису, вказати на потребу такого пропагування за умов «гібридної війни».

Огляд літератури. Тема пропаганди на сьогодні актуальна і добре досліджена. Інтенсивності такі дослідження набули, зокрема, після Революції Гідності, анексії Криму та з початком подій на Донбасі. Проте не всі джерела зауважують потребу пропаганди патріотичних, національних смислів. Цю тему чи не вперше порушили саме на шпальтах «Дня» («Газета «День» від самих своїх початків обрала стратегію смислів» [2]). З-поміж наукових напрацювань, які так чи інакше торкаються цієї теми, – одне з найновіших досліджень Г. Почепцова [3], філософський погляд на потребу пропаганди національних ціннісних смислів С. Кримського [4], культурологічне прочитання і обґрунтування важливості такої пропаганди І. Мойсеїва [5] та ін.

Виклад основного матеріалу. Георгій Почепцов у книзі «Війни і смисли: Україна і Росія в інформаційній і смислових війнах» слушно зауважує, що, для побудови свого майбутнього, ми повинні надавати йому своїх смислів, а не приймати ті смисли, які хтось нам накидає чи намагається накинути. Це він обґрунтовує такими прикладами: «Смисли Французької революції «свобода, рівність, братерство» увійшли і залишилися з людством назавжди. Нові смисли руйнують старі соціальні порядки. СРСР був зруйнований новими для нього смислами демократії та гласності. Вони розкрили нові інформаційні потоки, які привели до того, що базова радянська інформація почала валитися як недостовірна. І це потребувало зміни усєї структури. **Старі смисли не врятовують світ, його можуть врятувати тільки нові смисли** (підкреслення наше – Т.Х.)» [3: 211]. А нові смисли, за Почепцовим, будуть розвиватися лише за умови креативності середовища, яке здатне творити нове. На непромінальному значенні креативності Г. Почепцов наголошує особливо, бо вважає, що її (креативність) мають забезпечувати так би мовити інститути нових знань з адекватним уявленням про науку, літературу та культуру. Зокрема, якщо йдеться про культуру, то варто зважати на те, що людина упродовж свого життя реконструює зміст культури як поняття. У процесі цієї реконструкції відбувається вироблення смислів як високих вартостей людського співжиття.

Під пропагандою смислів, на думку Почепцова, слід розуміти «інтенсивні комунікативні процеси, що мають на меті зміну поведінки аудиторії, на яку вони на-

лаштовані» [6: 168]. З часом ці процеси закріплюються у свідомості суспільства як набір стійких цінностей.

Всеукраїнська газета «День» уже впродовж багатьох років на своїх шпальтах висвітлює культурне життя країни. Рубрики «Культура», «Україна Incognita», «Історія і я», «Українці читайте», «Наприкінці дня» та ін. пропонують читачеві матеріали про мистецьке життя, культурні пам'ятки, інтерв'ю з відомими і призабутими громадськими діячами. Краєзнавці, літератори, історики, філософи, культурологи, мистецтвознавці також долучаються до авторського колективу часопису, публікують на його шпальтах власні розвідки або виступають експертами з різних питань.

Це видання сьогодні є потужним, об'єктивним і соціально важливим засобом масової інформації, а також прикладом для подальшого створення і функціонування якісної української журналістики.

Визначальною рисою часопису є також його історичні екскурси, завдяки яким неодноразово було заакцентовано важливість національного і потребу надавати цьому аспекту ще більшого значення. Вдаючись до історичних паралелей, автори публікацій заохочують повертатись до національних джерел і шукати в собі прояви національного. Можна стверджувати, що в такий спосіб редакційний колектив прагне активізувати у своєї аудиторії важелі історичної пам'яті, як однієї з найнеобхідніших умов існування незалежної держави, нагадуючи, що Росія у всі часи намагалася привласнити собі нашу історію, навіть заголовком однієї зі статей часопис спонукує до того, що «нам треба вивчати свою країну» [7]. І ця думка співзвучна з тією, яку свого часу висловив Є. Сверстюк: «Невмируще серце України живить історія. Вона народила Шевченка і тисячі національних героїв, і вони можуть знову воскреснути в кожному юнакові і дівчині. Ось чому історію України заховали від нас і стали випалювати її «каленим железом» [8: 385].

Унікальні історичні та краєзнавчі матеріали про цікаві та маловідомі події з української історії, про непересічні за своєю жертовністю на благо України особистості протягом багатьох років публікувалися на сторінках газети, а згодом також у виданнях Бібліотеки «Україна Incognita», які тепер доступні на сайті «Україна Incognita» в електронному форматі.

Зрештою, осягнення смислів, на яких акцентує «День», – це те, що спонукує до фундаментального переосмислення себе в історії, тут і тепер, з урахуванням тих смислів, які становлять цінність держави і нації, інтелектуальний ґрунт сутності буття українців та є важливими конструктивними елементами української дійсності.

Часопис «День» здійснює своєрідний інтелектуальний прорив у пізнанні забутих чи невідомих, приховуваних раніше сторінок історії, заповнює патріотичними сенсами лакуни безпам'ятства, які утворилися через численні спроби переписати, переінакшити, спотворити історію українського народу. Приміром, дослідження професорів В. Ричка, Л. Войтовича, В.Ткаченка, Д. Вирського, П. Кралюка, Г. Халимоненка (до їхнього наукового досвіду часто звертається «День») та ін., аналітичні матеріали кореспондента часопису І. Сюдюкова не просто реанімують нашу історичну пам'ять, а розширюють горизонти нашої ментальності, наповнюють їх націо- і державотворчими знаннями-смыслами. Таким націоформуєчим за змістом є й інтерв'ю Анастасії Руденко з Олександром Петренком, праправнуком поета-романтика першої половини ХІХ століття Михайла Петренка. «Виховання нації – це справа державна, – вважає О. Петренко. – Держава повинна звертатися до дослідників, щоб

отримати достовірну інформацію та дійсно виховувати людей на принциповості, послідовності, документалізмі, науковості тощо» [9]. Це інтерв'ю демонструє потребу розширяти горизонти історико-культурних знань аудиторії, з якою спілкується журналіст. Історія, географія наших культурних втрат, яких ми зазнали в різний час і з різних причин, особливо у радянський час, – це глобальна проблема.

На наш погляд, ці втрати розкривають іще одну сторінку в такій популярній нині журналістській царині як розслідувальна журналістика. Адже є справи-теми, які на поверхні, і глибинного проникнення в які буквально вимагає дозвільний, спраглий сенсаційного розкриття/викриття читач (глядач чи Інтернет-користувач). А є теми, які, заховані в глибинах історії, чекають свого слушного часу на архівних полицях різних установ або на стелажах наукових чи громадських бібліотек. Тому це не менш цікава журналістська праця – гортати сторінки історії, спілкуватися з її безпосередніми творцями, зокрема, з тими, чий життєвий досвід і творчий потенціал спроможний виховати і консолідувати націю, бо саме відновлення історії нації є встановленням справедливості щодо минулого, теперішнього, а врешті, й прийдешності народу.

Позитивом є також тема, до якої періодично звертається часопис, а саме: тлумачення різних за історичним значенням слів «руський» і «російський», «Русь» та «Росія». Про це, зокрема, йдеться у статті доктора технічних наук Ігоря Смешка [10] та у поважній науковій розвідці з продовженням доктора історичних наук Василя Ткаченка [11]. Обидва дослідники пропонують читачам обґрунтовані, неоціненні факти з історії формування України-Руси, факти, які, власне, об'єднуються у культурно-історичне смислове поле цілісності нашої держави і нації. Василь Ткаченко також накреслює три магістральні напрямки, які мають допомогти українцям усвідомити свою ідентичність: «1) усвідомлення «історичної пам'яті» про спільне минуле України, що трактується як «доля» спільноти чи її ядра; 2) забезпечення насиченості та інтенсивності мовних і культурних зв'язків, які забезпечують вищий рівень соціальної комунікації в межах спільноти, аніж поза нею; 3) утвердження суспільної рівності всіх членів групи, організованих у громадянське суспільство». Це, на думку В. Ткаченка, допоможе сформулювати відповіді на три ключові питання: «Ким ми були? Ким ми є? Ким ми прагнемо бути?» [12].

«День» ментально і світоглядно демонструє свою українськість. Робота часопису – це продумана, аргументована, виважена відсіч російській пропаганді. Окрім відображення якогось явища та інформування про нього, журналісти «Дня» демонструють софійність мислення, воскрешають естетику глибокої думки, повертаючи, часто із забуття, наші історичні реалії. Якщо словами відомого філософа Сергія Кримського, непроминальна філософська думка якого не раз збагачувала шпальти часопису, то «День» «відтворює знаки національного менталітету і прилучає до художньої картини світу, яку ще потрібно засвоїти нашому сучаснику. Бо в ній не тільки джерела національного минулого, а й прозріння майбутнього» [4: 29]. Тож саме в такий спосіб «День» формує людину в світі і людину-світ, людину в культурі і людину культури, а отже формує особистість – національно зрілу, виважену, яка робить самостійні дорослі висновки.

Матеріали «Дня» підштовхують читача до позитивної інтерпретації доле-носних подій життя, коли смислові траєкторії різних тем перехрещуються, і точка суб'єктивного переживання смислів, подій, подій як смислів започатковує нову

систему емоційних та раціональних координат, яка пов'язана з новим ментальним трактуванням традиційних архетипів, а відтак, сприяє формуванню світопочуття у двох площинах, на яких, зокрема, свого часу наголошував відомий культуролог Ігор Мойсеїв, а саме: «громадяноцентричне» знання України, формування своєрідного «банку даних» – системної поінформованості про події, явища, персоналії (С. Кримський, приміром, наголошував, що сьогодні на перший план висувається персоніцентризм [4: 9]); друга площина – це «культуроцентричне» знання і переживання України як єдності минулого, теперішнього і майбутнього, духовної естафети, в якій, можна стверджувати, відбувається складний процес часового і просторового розгортання поняття національної єдності [5: 450-451].

Будь-яке з чисел часопису є своєрідною системною цілістю, смисловим універсумом, ціннісною парадигмою, яка забезпечує національну визначеність. Герої багатьох матеріалів, чи з нашої героїчної і водночас стражденної минувшини, чи з сучасних непростих реалій, – це люди, які демонструють незнищенність національного особистісного менталітету, виявляють звичайні людські емоції, є щирими і співчутливими, готовими до самопожертви; для них перевірка людини на людяність – це випробування вибором між добром і злом, потреба пошуку/вибору наступних дій, врешті-решт правильні аксіологічні наголоси як зріле доростання до вибору вартісних векторів життя.

Про таке доростання може свідчити й визнання і розуміння набагато потужніших смислів, які є своєрідним індикатором нашого ментального дорослішання. Одна з багатьох аналітичних публікацій «Дня» чи не найкраще висвітлює цю проблему. Роман Гривінський, приміром, у матеріалі «Ідентичність, історія, мова. Як нам перемогти?» [13], окрім того, що виніс у заголовок важливі для сучасної України сенсотворчі смисли, добре продумав архітектоніку тексту і розгорнув масштаб цих смислів, орієнтуючись на смисли, які складають деякі комунікативні рівні будь-кого. Тож інтелектуальні дискусії, які склали основу цього матеріалу, трансформувалися у ті комунікативні вектори, що вказують на потребу бути, як у І. Франка, «цілим чоловіком». Першим з цих векторів у матеріалі став підрозділ «Через ідентичність до універсальних цінностей». У ньому директор Міжнародного фонду «Відродження» Євген Бистрицький говорить про дві ідентичності, які переживаються передовсім на рівні особистісному: одна ідентичність – національно-культурна, інша – громадянсько-політична, які є дилемними, але, переконаний Бистрицький, сьогодні ми перебуваємо «на фронті відстоювання своєї національної незалежності, національної ідентичності, належності до якої лише і дає людині свободу та прорив до універсальних цінностей».

Наступний рівень стосується безпосередньо української ідентичності та історії її творення на тлі ідентичності цивілізаційної, про що читаємо у підрозділі «Європейці чи євразійці?» У ньому комунікативний горизонт пізнання себе у світі розширюється до важливої презентаційної точки пізнання і визнання своєї самотності на тлі світової історії та культури. Однією з центральних тем наступного рівня є тема національної пам'яті і єдності українського народу. Про це – у підрозділі «Минуле як зброя» розмірковує директор Національного інституту стратегічних досліджень Володимир Горбулін. Оскільки саме історію сьогодні, як ніколи раніше, Росія перетворює на інструмент війни (про що неодноразово писав часопис іще до подій в Криму і на Донбасі), героїчне, надихаюче минуле не можна віддати на заклання

загарбникам. Тож логічно, що наступний підрозділ присвячений питанню протидії агресії Росії. Тим паче, що сьогодні Україна вже набула деякого пропагандистського досвіду, хоча набуття й поширення такого досвіду далось, на жаль, величезними людськими та інфраструктурними втратами. Варто зазначити, що усі три підрозділи тематично і аргументаційно дістають вертикальне розгортання аналітики і сягають висоти завершальної смислової коди у наступних двох підрозділах: «У пошуках правильних слів» та «Про перемогу без ненависті». У першому порушено проблему «мови ненависті» і потреби уникнення «неправильних» слів, які часто потрапляють із соцмереж, скажімо, у пресу. На нашу думку, цей розділ важливий, бо змушує вкотре замислитись про силу, сакральну місію слова та його свободу. Адже саме слова ми наповнюємо смислами, а отже, маємо бути готовими до відповідальності за сказане і за наслідки сказаного, особливо, якщо наслідком буде викривлення дійсності.

Правильна інформаційна стратегія може підсилити й пропагандистський потенціал прийнятими культурно-історичними толеранціями, конструктивними ідеями і правильними словами. Про це – у заключному підрозділі публікації Р. Гривінського «Про перемогу без ненависті». У ньому один з учасників цієї інтелектуальної дискусії, письменник Сергій Жадан висловлює впевненість у тому, що, для подолання «мови ненависті», «українці повинні просто називати речі своїми іменами. Ворог – це ворог, а окупант – це окупант...» Тож і ситуація вибору слова, цінності, слова як цінності не видаватиметься критичною. А в скрутних ситуаціях, як зауважує Р. Гривінський, людина, однаково, схильна шукати поради в правдивій, переосмисленій історії. А це вже самостійний, вдумливий вибір на користь правди, історичної правди зокрема. І часопис «День», і бібліотека «Дня» закликають свою аудиторію читати, бо це «найбільш оптимальний спосіб розвивати власну здатність мислити самостійно, а отже й найкраща «протиотрута» від будь-яких маніпуляцій та підступів ворога» [13]. Сьогодні якісні аналітичні, інформаційні та публіцистичні матеріали «Дня» дають нам розуміння того, що ми маємо справу не просто з ворожою російською пропагандою, а з інформаційно-сисловою окупацією умів, протидіяти якій українські медіа лише вчаться.

Газета «День» створила, по суті, свою модель інформаційно-пропагандистського спротиву. Серед її пріоритетів: поширення правдивої інформації про події минулого, яку за час радянської влади замовчували або ж спотворювали; усвідомлення того, що найважливіші виклики нас чекають у майбутньому, а тому перепрочитання історії завжди має бути пріоритетним, хоча б з тієї причини, що Росія не забуває щораз апелювати до історичних фактів, підлаштовуючи їх, звісно, під свої політичні потреби; створення певного медійного простору для інтелектуального розвитку громадян, в основі якого справді вартісні смисли української та світової історії, мистецтва, літератури, кіно; підводити суспільство до цілісного сприйняття фактів і спонукати його до розмишлення.

Висновки. Часопис «День» розвивається і функціонує в контексті сучасної інформаційної доби. Однією з особливостей часопису є його закоріненість в українську тематику на різних рівнях її висвітлення; філософічному, політологічному, соціологічному, економічному, екологічному, культурологічному, загальнолюдському. Відтворюючи, аналізуючи дійсність, конструюючи різновекторні медіареальності, часопис пропонує спільноті, окрім інформаційного наповнення шпальт, ідеї та основоположні світоглядні орієнтири. Він формує у читача прогресивне уявлення про

історичну динаміку культури та її сакральний зміст, оскільки людині вкрай важливо зрозуміти справжнє значення і призначення культури.

Часопис «День» робить усе можливе, щоб підняти рівень вартісного побутування аудиторії. Культура в часописі постає як смисловий світ. Зазвичай сенс тексту глибший, ніж те значення, яке на поверхні, на яке чуттєво вказують деякі його параметри. Інколи вони перевершують, на нашу думку, задум самого автора тексту. Тоді важливим стає понадчасовий і понадпросторовий культурний сенс смислів.

REFERENCES

1. Дубовик-Рохова А., Торба В. 2017 рік стане вирішальним / Алла Дубовик-Рохова, Валентина Торба // День. – Ч. 210-211. – 2016.
2. «Лариса Івщина вмiє бачити Велике та Величне» [Електронний ресурс] // День. – Режим доступу : m.day.kyiv.ua/uk/article/tema.../larysa-ivshyna-vmiye-bachytyvelyke-ta-velychne
3. Почепцов Г. Війни і смисли: Україна і Росія в інформаційній і смислових війнах / Георгій Почепцов. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. – 316 с.
4. Кримський С. Софійні символи буття / Сергій Кримський // Під сигнатурою Софії. – С. 21-29.
5. Мойсеїв І. Храм української культури / Ігор Мойсеїв // Храм української культури: (Філософія семіосфери) : посібник-дослідження. – К., 1995. – 464 с.
6. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни / Георгій Почепцов. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – 497 с.
7. Шуткевич О. Нам треба вивчати свою країну / Шуткевич Олеся // День. – Ч. 75-76. – 2017.
8. Сверстюк Є. Не мир, а меч / Євген Сверстюк. – Луцьк : Терен, 2009. – 500 с.
9. Руденко А. Долаючи неправди. «Слов'янський сокіл» / Анастасія Руденко // День. – Ч. 135-136. – 2017.
10. Смешко І. Корона чи ярлик? / Ігор Смешко // День. – Ч. 135-136. – 2017.
11. Ткаченко В. Світосистема Руси-України / Василь Ткаченко // День. – Ч. 190, 195. – 2011.
12. Ткаченко В. Усесвіт Руси-України / Василь Ткаченко // День. – Ч. 168. – 2011.
13. Гривінський Р. Ідентичність, історія, мова. Як нам перемогти? / Роман Гривінський // День. – Ч. 93-94. – 2017.

PROPAGANDA OF NATIONAL CONCEPTIONS ON THE COLUMNS OF NEWSPAPER «THE DAY»

Tetiana Khomenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chupryny Str., 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: homenko.tet@gmail.com*

The article analyzes the activity of all-ukrainian newspaper «The Day» which for more than 20 years has been attempting to take a position of editions like «The Time» in the Ukrainian media space. It is often classified as high-quality magazine for intellectuals, which is rooted deeply in Ukrainian thematic and forms basic vision of new Ukrainian history. The staff of the editorial board of the newspaper maintains principled and strategical position which is characterized by enlightening and patriotism. Work of the newspaper is well thought-out and argumentative response to Russian propaganda and to their attempts of rewriting, changing and distorting history of Ukrainian nation, as well as to their intentions to change our national conceptual space in order to manipulate with values that often are considered to be the holy ones. Mentally and ideologically «The Day» is totally Ukrainian. It operates with basic conceptions and values that consolidate the nation and preserve it from cultural and historical amnesia. By its activity «The Day» demonstrates understanding that for building Ukrainian future there is a need for us to use our own senses and conceptions, instead of accepting those that are imposed by someone else or even if someone tries to impose them.

The newspaper is being developed and functions in the context of modern informational era. Reproducing and analyzing reality, constructing various media realities, the magazine offers to the society, besides informational load of its columns, basic ideas and crucial outlook guides. It helps the reader form progressive understanding of historical dynamics of culture and its sacral content, as well as it is important for human being to understand true meaning and destiny of culture and to justify itself in culture. Any edition of «The Day» is special systemic unity, conceptual universe and united paradigm which provides national certainty. «The Day» is expanding the horizons of historical and cultural knowledge of its readers, raises up the intellectual level of their life's values. Culture and history in the newspaper are given as conceptual world. Usually, the sense of articles that are published on the columns of «The Day» is much deeper than the meaning that lies on the surface. This is shown by its parameters. Sometimes, in our opinion, they exceed the primary conception of its author and than supra-temporal and supra-spatial sense of conceptions becomes very important.

Key words: conceptions, values, nation, history, historical memory, identity.